

УДК 338.2:331

Ж.В. Дерій, канд. екон. наук, доцент

Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

КАПІТАЛІЗАЦІЯ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ: ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Одним із факторів забезпечення економічного зростання є капіталізація людського потенціалу, так як саме людські ресурси визнано основним чинником суспільного виробництва, інвестування в людину є більш ефективним, ніж у фізичні елементи капіталу, а рівень капіталізації має суттєвий вплив на привабливість окремого господарюючого суб'єкта, видів економічної діяльності, держави.

Ключові слова: капіталізація, людський потенціал, людський капітал, інвестування, механізм, ефекти, економічне зростання.

Одним из факторов обеспечения экономического роста является капитализация человеческого потенциала, так как именно человеческие ресурсы признаны основным фактором общественного производства, а инвестирование в человека является более эффективным, чем в физические элементы капитала. Уровень капитализации оказывает существенное влияние на привлекательность отдельного хозяйствующего субъекта, видов экономической деятельности, государства.

Ключевые слова: капитализация, человеческий потенциал, человеческий капитал, инвестирование, механизм, эффекты, экономический рост.

One of the factors of economic growth is to capitalize the human potential, as it is recognized by the human resources major factor of social production, and investing in people is more effective than the physical elements of the capital. Capitalization has a significant impact on the attractiveness of a particular entity, economic activity and the state.

Key words: capitalization, human potential, human capital, investment, mechanism, effects, of economic growth.

Постановка проблеми. Сьогодні здатність до генерації, використання та розповсюдження нових знань стає основою національної конкурентоспроможності та базовою передумовою прискореного інтенсивного соціально-економічного зростання країни. Характерними ознаками економіки, яка базується на використанні знанневих чинників, є домінування в структурі ВВП високотехнологічних галузей та інтелектуальних послуг, формування переважної частки національного прибутку за рахунок інноваційної або технологічної ренти, високий рівень капіталізації компаній, основна вартість яких формується завдяки нематеріальним активам, тобто інтелектуальної складової. Економіка знань є підґрунтям і головною складовою „інноваційної економіки”. Її фундаментальна основа – це продуктивні знання та якісна змістовна освіта, які обумовлюють спроможність до втілення гуманітарно-інтелектуального капіталу в результати виробничої діяльності.

Сьогодні в умовах посилення глобалізаційних процесів та переходу до економіки знань суттєво зростає роль саме людського чинника суспільного виробництва, який приймає форму людського капіталу (ЛК).

Під людським капіталом розуміються накопичені здібності працівника, які він використовує в процесі суспільної діяльності – професійну освіту, вищу освіту, здобуті кваліфікацію і трудові навички, сформовані компетенції, а також здоров'я, мотивацію та міграційну мобільність. Чим вище показник цих складових, тим більший людський капітал має країна. Сьогодні людський капітал детермінує розвиток регіонів та країни в цілому, відповідно закономірним та логічним є процес підвищення якісних та кількісних характеристик людського капіталу, що дозволяє його визнавати за генератор нематеріальних активів, і який є результатом капіталізації саме людського потенціалу.

Тому вважаємо актуальними питання щодо капіталізації людського потенціалу та підкреслюємо необхідність пошуку нових форм та шляхів процесу капіталізації, формування якісно нової політики, націленої на активізацію інвестування у людину.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питань щодо методології людського розвитку та людського потенціалу присвячено роботи вітчизняних науковців з акцентом на особливості української економіки та національної ментальності, зокрема це роботи В. Антонюк, В. Геєця, О. Грішнєвої, Т. Заяць, А. Колота, Е. Лібанової.

У межах вивчення людського капіталу активізувались дослідження щодо процесів капіталізації людського потенціалу. Останнім часом з цієї проблематики стали помітними роботи О. Амосова, Н. Антонюк, І. Булеєва, О. Дороніної, М. Ніколайчука, В. Щербак, Н. Ушенко та ін.

Дослідження процесів капіталізації людського потенціалу шляхом накопичення та зростання вартості людського капіталу в сучасних умовах є актуальним. Економічний прогрес у ході соціально-економічного розвитку перетворюється і отримує людський вимір, а інтегруючим індикатором розвитку є показник можливості накопичувати людський капітал через капіталізацію людського потенціалу.

Метою цього дослідження є визначення сутності та економічного механізму капіталізації людського потенціалу, форм, методів, напрямків та економічних наслідків процесу капіталізації людського потенціалу.

Викладення основного матеріалу. Розвиток української економіки на засадах інноваційності вимагає формування нових методів управління людським капіталом та процесами його нарощування. Взагалі, капітал – це вартість, що створює додану вартість, а сама вартість може втілюватись у: матеріальній формі; особистому чиннику; соціальній формі. Відповідно до такого прояву формуються типи капіталу: виробничий; людський; соціальний. Ефективність функціонування та розвитку людського капіталу залежить від обсягу інвестицій у нього і розглядається на макро- та макрорівнях. У свою чергу, людський потенціал – це сукупність можливостей, творчих здібностей, знань, накопичених людською економічною системою у процесі її функціонування та визначає її здатності щодо становлення, відтворення особистостей та суспільного розвитку.

У контексті процесів нарощування елементів суспільного виробництва виникає потреба у капіталізації всіх ресурсних складових, зокрема особистого чинника – людського потенціалу. При цьому під капіталізацією будемо розуміти процес зростання вартості людського потенціалу та перетворення його у людський капітал. Людський потенціал розглядається в цих процесах з двох позицій. З одного боку – це суб'єкт, а з іншого – об'єкт капіталізації. Правомірно говорити про людський потенціал як суб'єкт, тому що існує особистісний рівень капіталізації, завдяки якому сама людина займається освітою, охороною здоров'я, підвищує свій кваліфікаційний рівень, формує джерела своїх доходів, змінює структуру своїх витрат та ін.

У свою чергу теоретики людського капіталу вважають, що витрати суб'єктів домашніх господарств, які сприяють зростанню продуктивності праці, якісних характеристик особистості, можна вважати інструментом капіталізації людського потенціалу. На жаль, структура витрат домашніх господарств (табл. 1) свідчить не на користь розвитку людського капіталу в Україні, так як у середньостатистичній родині переважають витрати на поточне споживання, що не передбачає відшкодування цих витрат зростаючим потоком доходів у майбутньому. Тобто якість капіталізації залежить не тільки від інвестицій у людину, а й від витрат, які сприяють зростанню продуктивності праці, виробництва і визначають зростання національного доходу, доходу окремого індивіда. Інвестиційний вектор внесків у людину при цьому дає максимальну віддачу в зростанні макроекономічних показників країни, як то: ВВП, рівень зайнятості, доходи на душу населення і гарантує сталий розвиток суспільства.

У статті ми наводимо статистичні квартальні дані 2012 року, проте аналіз споживчих витрат за інші періоди також підтверджує загальну тенденцію щодо неякісної структури споживання домашніх господарств.

Як видно з таблиці 1, населенням всього лише 1,3 % витрат спрямовується на освіту, 3,7 % на відпочинок і культуру і 4,5 % на охорону здоров'я. Тобто, основна частка витрат домашніх господарств спрямовується на поточне споживання, а не на довгострокові вкладення.

Таблиця 1

Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств за цілями за 2 квартал 2012 року

Показники	У фактичних цінах	
	млн. грн	у відсотках до підсумку
Продукти харчування та безалкогольні напої	92888	39,0
Алкогольні напої, тютюнові вироби	19626	8,3
Одяг і взуття	15290	6,4
Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	26881	11,3
Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	9669	4,1
Охорона здоров'я	10726	4,5
Транспорт	29836	12,6
Зв'язок	5590	2,4
Відпочинок і культура	8825	3,7
Освіта	3045	1,3
Ресторани та готелі	6397	2,6
Різні товари та послуги	8916	3,8
Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств	237689	100,0

Вважаємо, що одним із факторів забезпечення економічного зростання для підприємства, регіональної економіки, національної та світової економічних систем є капіталізація людського потенціалу, так як саме людські ресурси визнано основним чинником суспільного виробництва, інвестування в людину є більш ефективним, ніж у фізичні елементи капіталу. Рівень капіталізації має суттєвий вплив на привабливість окремого господарюючого суб'єкта, видів економічної діяльності, регіонів та держави. Економічна сутність капіталізації виражається у збільшенні вартості людського потенціалу за рахунок ефективності його функціонування та інвестування у людину.

Особливості сучасного етапу економічного розвитку, нові тенденції, що сформувались у світлі системної світової кризи, привнесли й нові акценти у розгляд процесу капіталізації людського потенціалу.

Сьогодні капіталізацію людського потенціалу науковці розглядають як систему економічних відносин з приводу нагромадження людського капіталу шляхом спрямування частки доходів різних економічних суб'єктів на збільшення його обсягів, яке приводить до збільшення вартості національної економіки, формує рамки розгляду процесу капіталізації як системи економічних відносин на макро-, мезо-, мікрорівнях національної економіки з приводу нагромадження капіталу шляхом не тільки капіталізації прибутку, але й капіталізації ринкової вартості [1, с. 229].

На наш погляд, капіталізація людського потенціалу – це складний багаторівневий та багатоаспектний процес, що має за мету зростання ринкової вартості людських ресурсів, збільшення віддачі від ресурсів праці у вигляді зростання продуктивності праці та її якості, економію робочого часу, інтелектуалізацію та інноваційність праці, що призводить до економічного зростання.

Для розуміння сутності процесу капіталізації людського потенціалу звернемось до її системних характеристик. Насамперед економічна сутність процесу капіталізації виявляється через її функції, які відображають створення умов не тільки для стійкого функціонування й модернізації національного господарства, але також і для реалізації економічної стратегії в довгостроковому періоді на базі використання переваг людського капіталу [2]. Однією з базових функцій процесу капіталізації людського потенціалу вважаємо *виробничу функцію*, яка показує технічне співвідношення між кількістю ресурсів, що використовуються виробниками, і обсягом виробленої на цій основі продукції. Виробничу функцію може бути використано як на макроекономічному рівні, де вона відображає залежність су-

купного обсягу виробництва у грошовому виразі, так і на мікроекономічному рівні. Одним із складових елементів виробничої функції є ресурс праці, який у процесі капіталізації людського потенціалу може як зростати, так і зменшуватись. Виробничу функцію можна застосовувати для обчислення мінімальної кількості витрат, необхідних для нарощування людського потенціалу і трансформації його у людський капітал. Співвідношення набору факторів виробництва і максимально можливого результату, отриманого внаслідок цього набору факторів, і розкриває сутність виробничої функції капіталізації.

Стимулююча функція капіталізації обумовлена ступенем залежності її величини від результатів вкладень у конкретних умовах діяльності. Вимога такої залежності є принциповою, загальною. За сучасних умов виграє та країна, яка більш раціонально використовує свій людський потенціал, раціонально використовує фактори виробництва для одержання найкращих кінцевих результатів, застосовуючи найновіші досягнення науки, техніки, організації праці та управління.

Інноваційна функція процесу капіталізації людського потенціалу передбачає врахування того факту, що сучасна економіка розвивається в рамках інноваційної моделі бізнесу. Це з одного боку, зменшує ринкову вартість ресурсу праці внаслідок зникнення певних видів робіт та використання у виробництві механізованих пристроїв, засобів автоматизації та ін., з іншого – підвищує її, збільшуючи вартість нематеріальних активів, які продукує людина, а також людського капіталу.

Стратегічна функція процесу капіталізації людського потенціалу полягає у формуванні джерел ресурсів, що забезпечують можливість стратегічного розвитку економічних суб'єктів у довгостроковому періоді.

Розподільча функція процесу капіталізації людського потенціалу забезпечує перелив людського капіталу між видами економічної діяльності та суб'єктами господарювання і це створює тенденцію вирівнювання граничної продуктивності праці в реальному секторі національної економіки.

Мотиваційна функція – це внутрішні спонукальні дії зробити певним чином, завдання функції мотивації полягає у створенні такого середовища, яке буде сприяти нарощуванню людського потенціалу, акцентувати увагу на його творчій складовій. Ця функція вимагає спеціальних умінь, наполегливості й розуміння людської природи. В основі поведінки кожної людини лежать певні мотиви; внутрішні прагнення, цінності, які зумовлюють спрямованість їхньої активності та її форми, їх розуміння сприяє поясненню поведінки кожної особи і можливостей впливу на неї через капіталізацію.

Регулююча функція забезпечує постійність зв'язків між різними сферами використання людського потенціалу, за допомогою капіталізації встановлюються основні мікро- та макропропорції в економіці, у виробництві та обміні. Через конкуренцію та ринкові відносини капіталізація може впливати на зниження витрат на виробництво будь-якого товару, на впровадження досягнень науково-технічної революції, на задоволення платоспроможного попиту населення.

Відтворювальна функція процесу капіталізації забезпечує постійність кругообігу й нагромадження людського капіталу як на рівні національної економіки, так і на рівні окремого господарюючого суб'єкта, домашніх господарств, окремої особи.

Соціальна функція капіталізації складається у перерозподілі суспільних прибутків та суспільних товарів між окремими категоріями населення з метою нівелювання нерівності між ними та зробити розподіл життєво важливих засобів більш менш рівномірними.

Контрольна функція є внутрішньою властивістю капіталізації. Проте за формою виявлення вона відображає властивості самостійного характеру функціонування. Контрольна функція капіталізації реалізується на всіх етапах процесу нарощування людського потенціалу. Отже, контрольна функція являє собою прояв об'єктивної властивості конт-

ролю у процесі капіталізації за зростанням вартості людського капіталу та його ефективного використання. Із наведеного визначення контрольної функції капіталізації випливає, що йдеться про її внутрішню властивість, здатність здійснювати контрольну діяльність.

Інтегруюча функція. Завдяки капіталізації відбувається поєднання в єдине ціле, через систему горизонтальних і вертикальних зв'язків (підприємств, сфер діяльності, регіонів), у тому числі зовнішньоекономічних людського ресурсу, що сприяє його ефективному використанню.

Нарощування людського потенціалу через капіталізацію вартості має досить високий рівень віддачі, але інвестиційний період триваліший, ніж у фізичного капіталу: до 12-20 років. Інвестування в людський капітал передбачає переслідування для інвестора переваг як для себе безпосередньо, так і для третіх осіб. Так, для найманого працівника – це підвищення рівня доходів, більше задоволення від роботи, поліпшення умов праці, зростання самоповаги. Для працедавця – підвищення продуктивності, скорочення втрат робочого часу й ефективності праці, що зрештою сприяє підвищенню конкурентоспроможності фірми. Для держави – підвищення добробуту громадян, зростання валового доходу, підвищення громадської активності.

Капіталізація людського потенціалу є процесом створення доданої вартості, у якому беруть участь наймані робітники, підприємства та держава [3]. Показники капіталізації повинні стати одними з чинників, що характеризують стан окремого підприємства і економіки країни в цілому, а також потенціал їх розвитку. На макрорівні результат капіталізації можна оцінити через показники ВВП, рівня зайнятості, динаміку доходів населення, зростання соціальних індикаторів та ін. Капіталізацію також варто розглядати як ринковий оціночний показник, що характеризує інвестиційну діяльність. На рівні територіальних систем доцільне впровадження таких показників, що характеризують рівень капіталізації: регіональний валовий продукт на душу населення, інвестиції в основний капітал та прямі іноземні інвестиції регіонів на душу населення.

Специфіка людського потенціалу та його капіталізація проявляється передусім у тому, що він не може формуватися без прямої безпосередньої участі (витрат часу і сили) його майбутнього власника та інших зовнішніх суб'єктів (табл. 2).

Процеси капіталізації людського потенціалу залежать від інституційного та інвестиційного середовища, від його сприятливості та дій державних органів влади та місцевого самоврядування щодо регулювання цих процесів. Тому необхідно розробити та реалізувати національну стратегію капіталізації людського потенціалу як основу модернізації українського суспільства, а також необхідно виявити елементи капіталізації та їх вплив на економіку взагалі, на окремі територіальні системи, що повинно стати базою для розробки основних напрямків їх стійкого соціально-економічного розвитку.

Таблиця 2

Елементи процесу капіталізації людського потенціалу

Складові процесу капіталізації	Рівні капіталізації людського потенціалу	
	Мікрорівень	Макрорівень
1	2	3
Відтворювальний елемент	Людський потенціал	
Суб'єкти	<ul style="list-style-type: none"> • підприємства; • домашні господарства; • окремі особистості 	<ul style="list-style-type: none"> • міжнародні організації; • державні інститути; • суб'єкти регіональної економіки
Інструменти, методи	<ul style="list-style-type: none"> • професійна підготовка; • участь у прибутках; • соціальне партнерство 	<ul style="list-style-type: none"> • соціальні програми; • освіта впродовж життя; • система охорони здоров'я

Продовження табл. 2

1	2	3
Результати	<ul style="list-style-type: none"> • зростання конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів; • збільшення заробітної плати; • зниження витрат та підвищення продуктивності праці 	<ul style="list-style-type: none"> • вплив на підвищення темпів економічного зростання; • зростання конкурентоспроможності територіальних систем; • підвищення загального добробуту населення
Показники	<p><i>За моделлю Ульріха:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • показники продуктивності; • випуск продукції на одиницю сировини, на одного працівника, на одиницю зарплати і т. д.; • показники виміру процесів; • витрати і будь-які результати під час проведення спеціальних програм; • навички працівників, лояльність, моральний клімат у колективі; • організаційні можливості, такі як швидкість циклів, здібність до навчання, прозорість 	<ul style="list-style-type: none"> • ВВП на душу населення; • демографічні показники; • рівень зайнятості; • соціальні стандарти та гарантії; • обсяг інвестицій в економіку, в т. ч. закордонних

Основними параметрами, що характеризують людський капітал, є добробут, здоров'я та тривалість життя людини, освітньо-культурний рівень. Тому процеси капіталізації аналізуються на мікро- та макрорівнях, включаючи внесок держави в освіту, медицину, соціальний захист населення, науку та ін. Вбачаємо за доцільне активізувати соціальну та інституційну складові сучасного процесу капіталізації. Проект Доктрини економіки знань проголошує, що наукові дослідження дають людині нові знання, які трансформуються у технології та продукти наукоємного виробництва, стимулюють зростання продуктивності праці, зниження матеріало- та енергоємності, підвищення конкурентоспроможності суспільного виробництва, прискорюючи темп накопичення суспільного прибутку, змінюючи мотивації трудової діяльності, і тому виступають фактором постіндустріального економічного зростання.

Внутрішня сутність процесу капіталізації людського потенціалу передбачає врахування зовнішніх та внутрішніх факторів капіталізації.

До *зовнішніх факторів* віднесемо структуру доходів та витрат домашніх господарств, тип інвестиційних витрат, реалізацію права власності, законодавче забезпечення. *Внутрішніми факторами* є мотивація, бажання змінити свій соціальний статус, уподобання та смаки, можливості реалізації людського потенціалу, психофізичні дані, в процесі капіталізації задіяно ряд суб'єктів на різних рівнях впливу. Так, держава формує засади інституційної, конкурентної та соціальної політик, орієнтири яких повинні сприяти капіталізації через систему інститутів.

Процес капіталізації здійснюється також і на регіональному рівні, де з урахуванням особливостей територіального розвитку формуються свої пріоритети та інструменти нарощування людського потенціалу. Також важлива роль у процесах капіталізації сьогодні відведена господарюючим суб'єктам, на рівні яких відбувається формування потенціалу праці та використання робочої сили у виробництві. Не можна ігнорувати роль окремої особи в сучасному мінливому світі, так як саме людина з її інтересами, уподобаннями створює можливості для задоволення потреб, самоудосконалюється та розвивається. Звичайно, людина є одночасно й об'єктом, і суб'єктом процесів капіталізації.

У структурі механізму капіталізації людського потенціалу відбувається поєднання принципів, методів, інструментів та форм здійснення капіталізації.

Вважаємо за потрібне сформулювати такі принципи капіталізації: системності; вдосконалення розвитку; інноваційності; відповідальності; збалансованості; паритетності інтересів; контролю; безперервності; ефективності.

Методи капіталізації, або способи нарощування людського потенціалу та його трансформування у людський капітал передбачають:

- мінімізацію ризиків для об'єкта капіталізації, суб'єкта та навколишнього середовища;
- максимізацію доходу споживача внаслідок капіталізації;
- диверсифікованості, що передбачає різні сучасні напрямки капіталізації, а не тільки традиційне нарощування потенціалу через вищу освіту.

Інструменти капіталізації – це інвестування, страхування, договірні відносини, правове забезпечення, державні норми та гарантії. Капіталізація, якщо процес здійснюється без збурень, має позитивні наслідки, які доцільно згрупувати таким чином: економічні, соціальні.

Економічні проявляються для всіх суб'єктів національної економіки і виражаються у зростанні доходів як найманого працівника, так і власника, держави, соціуму, привабливості людського капіталу з метою інвестування в його складові. Соціальні проявляються через зростання соціальних стандартів, збільшення соціальних виплат та допомоги, удосконалення соціальної інфраструктури та розширення її елементів. Також соціальна складова передбачає поліпшення партнерських відносин між усіма групами соціуму.

Висновки та пропозиції. Сьогодні модель економічного зростання інтенсивного типу передбачає пріоритетність людського впливу на економіку, а також те, що між економічним зростанням та людським розвитком існує довгостроковий взаємозв'язок. Розвиток людини є кінцевою метою, а економічне зростання – лише засобом досягнення цієї мети. Мірилом розвитку служить не достаток товарів і послуг, а ступінь збагачення матеріального і духовного життя людини, що можливо через капіталізацію людського потенціалу, при цьому інвестування у людський потенціал розглядається не лише як альтернатива капіталізації фізичних елементів ресурсів підприємства, а й як його головна ланка.

Список використаних джерел

1. Шумська С. С. Функції процесу капіталізації / С. С. Шумська // Капіталізація підприємств та фінансових організацій: теорія і практика: тези доп. і повідомл. Міжнар. наук.-практ. конф. (Донецьк, 27 травня 2011 р.) / НАН України, Ін-т економіки промисловості; редкол.: І. П. Булеєв (відп. ред.) та ін. – Донецьк, 2011. – С. 229-230.
2. Малова Т. А. Капитализация в условиях российской экономики: Теоретические и практические аспекты / Т. А. Малова. – Изд. 2-е. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 208 с.
3. Ушенко Н. В. Капіталізація людського потенціалу: процесно-функціональний підхід / Н. В. Ушенко // Вісник Донецького університету економіки і права. – 2011. – № 2. – С. 36-40.
4. Ушенко Н. В. Ринкова капіталізація людського потенціалу / Н. В. Ушенко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2010. – № 1 (9). – С. 90-95.